

MARIA STUART

STEFAN ZWEIG

TRADUÏT DE L'ALEMANY PER
JOAN FERRARONS I LLAGOSTERA

La Segona **Perifèria**

PRÒLEG

El que és clar i manifest s'explica per si sol, però el que és secret té un efecte creatiu. És per això que les figures i els esdeveniments del passat que es troben coberts per un vel d'incertesa sempre demanaran interpretacions i relats nous. La tragèdia vital de Maria Stuart es pot considerar un exemple clàssic de l'inesgotable al·licient que representa un problema històric. Poques dones de la història universal han donat peu a tanta literatura, incloent-hi drames, novel·les, biografies i assaigs. Durant més de tres centúries ha captivat poetes i ha ocupat erudits, i encara avui la seva figura reclama nous perfils sense perdre vigor, perquè tot el que és confús anhela claredat i tot el que és fosc cerca la llum.

El secret que rau en la vida de Maria Stuart, però, ha estat narrat i interpretat de maneres tan nombroses com contradictòries: no hi deu haver cap altra dona que hagi estat esbossada de formes més diverses, ara com una assassina, adés com una màrtir, aquí com una folla intrigant, allà com una santa celestial. La diversitat d'imatges que presenta no es deu pas, curiosament, a l'escassetat de material que ens n'ha arribat, sinó més aviat a la seva abundància desconcertant. Els documents, les actes, els expedients, les cartes i els relats que se'n preserven es compten per milers: fa tres segles que, any rere

any i amb afany renovat, se sotmet a judici la seva culpabilitat o innocència. Però com més a fons s'examinen els documents, més dolorosa esdevé la consciència que tots els testimonis històrics i, doncs, totes les representacions són qüestionables. Fet i fet, que un antic manuscrit sigui autèntic i s'hagi preservat a l'arxiu pertinent no vol pas dir que sigui fiable o humanament veraç. Pocs casos deuen mostrar amb més claredat que el de Maria Stuart fins a quin extrem poden divergir les informacions dels observadors coetanis sobre un mateix esdeveniment. Contra cada «sí» documentat es pot esgrimir en aquest cas un «no» igualment documentat; contra cada acusació, una exculpació. El que és fals es troba tan confusament barrejat amb el que és autèntic, el que és inventat amb el que és real, que, de fet, es poden trobar arguments a favor de tots els parers: qui vulgui demostrar que Maria Stuart estava implicada en la mort del seu marit podrà aduir dotzenes de testimonis, tants com qui s'esforci per demostrar que no hi prengué part. Es pinti com es pinti el seu caràcter, els colors estan barrejats a la bestreta. Si a les confuses informacions existents hi afegim ara, a més, el *parti pris* de la política i el patriotisme, aleshores la imatge encara es deformatà més. Tan bon punt esclata una disputa existencial entre dues persones, dues idees o dues visions del món, resulta difícil sostreure's a la temptació de prendre partit, de donar la raó a l'una i prendre-la a l'altra, de culpar l'una i exculpar l'altra. A més, si la majoria de cronistes pertanyen, com en el cas que ens ocupa, a una de les religions, corrents o visions del món en lliça, el biaix pràcticament es pot donar per descomptat: en general, els autors protestants han carregat tota la culpa, sense excepcions, a Maria Stuart, mentre que els catòlics han culpat Elisabet. Per als cronistes anglesos Maria Stuart gairebé sempre és una assassina; per als escocesos, una víctima immaculada d'una calúmnia infame. Si els uns juren que les cartes del cofret —el punt més

polèmic de la discussió— són autèntiques, no menys fèrria és entre els altres la convicció que són falses. El partidisme teneix fins el menor dels esdeveniments. Potser és per això que qui no és anglès ni escocès, qui no té una preferència ni un punt de vista heretat, es troba més a prop d'una objectivitat superior i lliure de prejudicis. Potser a ell li serà donat d'aproximar-se a aquesta tragèdia amb l'interès exclusiu de l'artista, tan apassionat com imparcial.

Seria un atreviment, és clar, que aquesta persona pretenqués conèixer la veritat, i res més que la veritat, sobre totes les circumstàncies vitals de Maria Stuart. L'únic que pot aconseguir és un màxim de versemblança, i fins i tot el que de bona fe consideri objectiu no deixarà de ser subjectiu. Car, com que les fonts no ragen pures, haurà de cercar claredat en aigües tèrboles, i com que els documents contemporanis es contradiuen, davant cada element d'aquest procés caldrà que triï entre testimonis exculpatoris i inculpatoris. Per curiosa que sigui la tria, doncs, si és honest de vegades haurà d'acompanyar el seu parer amb un interrogant i haurà d'admetre que tal o tal fet de la vida de la reina resta obscur pel que fa a la seva veracitat i que segurament hi restarà per sempre més.

En el present intent, doncs, es respecta estrictament el principi de prescindir en absolut de totes aquelles informacions arrencades per tortura o per mitjà de la intimidació o la coacció: qui de debò cerca la veritat no pot donar mai per bones les confessions extorquides. Així mateix es recullen amb extrema cautela les informacions dels espies i els enviats (que en aquella època eren gairebé el mateix), dubtant per endavant de tots els documents d'aquesta mena. Si aquí defensem la tesi que cal considerar autèntics els sonets i la majoria de cartes del cofret, és només després de les comprovacions més rigoroses i exposant les raons que ens n'han convençut personalment. Sempre que en els documents arxivístics es creuen

dues afirmacions discrepants, se n'ha investigat minuciosament l'origen i la motivació política, i, quan ha estat inevitable triar entre l'una i l'altra, en última instància s'ha decidit en funció de la congruència psicològica de l'acció concreta amb el caràcter general del personatge.

Al capdavant, el caràcter de Maria Stuart no és pas, en si mateix, tan misteriós: és discordant pel que fa a les seves manifestacions externes, però internament segueix de cap a cap una línia única i clara. Maria Stuart pertany a aquell tipus de dona, tan singular i interessant, l'experiència vital de la qual es concentra en un lapse de temps molt reduït, que té una florida breu però intensa, que no es pot acabar de desplegar en tota una vida, sinó solament en el cercle estret i candent d'una única passió. Fins als vint-i-tres anys la sensibilitat de Maria Stuart respira de manera pausada i regular, i passats els vint-i-cinc no es torna a alterar de manera destacada ni una sola vegada. Ara bé, en els dos anys d'aquest interval es desencadena un huracà d'una magnitud descomunal, que fa que en un destí normal i corrent s'hi alci de cop una tragèdia de dimensions arcaiques, amb girs bruscos i poderosos com els de l'*Orestíada*. És només durant aquests dos anys que Maria Stuart esdevé un personatge veritablement tràgic. És només sotmesa a aquesta pressió que es transcendeix a si mateixa, destruint la pròpia vida amb desmesura però preservant-la alhora per a la posteritat. I és només gràcies a aquesta sola passió, que l'aniquilà com a persona, que el seu nom perviu entre els escriptors i els intèrprets.

Aquesta compressió de la trajectòria vital interior en un instant únic i tan explosiu imposa, d'entrada, una forma i un ritme a tota biografia de Maria Stuart. Qui vulgui donar compte d'aquesta vida haurà de concentrar tots els esforços a mostrar com, en la seva unitat sorprenent, aquesta línia vital ascendeix tota dreta per a després caure en si mateixa.

Sent així, no resulta pas contradictori que, en conjunt, aquest llibre no dediqui més pàgines als llargs períodes compresos pels primers vint-i-tres anys de Maria Stuart i pels gairebé vint que passà reclosa, presos en conjunt, que als dos anys de la seva tragèdia apassionada. En l'esfera d'un destí viscut, la coincidència del temps exterior i l'interior és només aparent. En realitat, només la plenitud de l'experiència determina la mesura d'una ànima, que per dins compta el pas de les hores d'una altra manera que el fred calendari. Èbria d'emocions, presa d'una beatitud distesa i fecundada pel destí, l'ànima pot experimentar un esplet infinit en un lapse brevíssim, mentre que, si es deslliga de la passió, pot sentir que tot d'anys buits i inacabables passen com una ombra fugaç, com un no res sord. Per això en una història vital només compten els instants decisius, per això només es pot explicar bé en el seu context i partint d'ells. Sols quan un hom posa en joc totes les seves forces és veritablement viu per a si mateix i per als altres, sols quan la seva ànima s'encén i flameja cobra, també exteriorment, la seva veritable figura.

ROBERT DUDLEY, COMTE DE LEICESTER (1532-1588), amant i home de confiança d'Elisabet, que proposà que es casés amb Maria Stuart.

THOMAS HOWARD, DUC DE NORFOLK, primer noble del regne, pretendent de Maria Stuart.

TALBOT, COMTE DE SHREWSBURY, Elisabet li encomanà que vigilés Maria Stuart durant quinze anys.

AMYAS POULET, últim escarceller de Maria Stuart.

EL BOTXÍ DE LONDRES.

CAPÍTOL PRIMER
UNA REINA AL BRESSOL

1542-1548

Maria Stuart té sis anys quan puja al tron d'Escòcia. Ja de bon començament es compleix la llei que regirà la seva vida: rebre massa d'hora i sense cap alegria conscient tot el que el destí li ha de donar. El mateix dia fosc de desembre de l'any 1542 que ella neix al castell de Linlithgow, son pare, Jaume V, jeu al seu llit de mort en el palau proper de Falkland. Tot just compta trenta-un anys, però la vida ja l'ha cruixit, està cansat de la corona i cansat de lluitar. Havia estat un home valent, cavallerós, alegre de mena, apassionat de les arts i de les dones, i gaudia de la confiança del poble. Solia anar vestit de paisà a les festes populars, ballava amb els pagesos i hi feia broma, i de les cançons i balades que va compondre n'hi ha unes quantes que encara viuran molt de temps en la memòria del país. Però aquest hereu dissortat de dissortada nissaga va néixer en uns temps convulsos i en un país rebel, només de venir al món havia estat destinat a una fi tràgica. Enric VIII, el seu veí arrogant i sense escrúpols, l'exhorta a introduir la Reforma, però Jaume V es manté fidel a l'Església. Els nobles escocesos, sempre propensos a causar problemes al sobirà, aprofiten la desavinença i fan

que aquell home alegre i pacífic es vegi implicat a contracor en avalots i guerres. Quatre anys abans, quan pretenia Maria de Guisa, Jaume V ja havia exposat clarament la fatalitat que representa haver de ser rei contra aquella caterva d'homes rapaços i testarruts. «Madame», li havia escrit en una carta d'una sinceritat commovedora amb què li demanava la mà, «tot just tinc vint-i-set anys i la vida ja em pesa tant com la corona... Orfe de ben petit, he estat captiu d'una noblesa ambiciosa. La poderosa casa dels Douglas m'ha tingut en servitud durant molt de temps. El seu nom i el seu record em resulten odiosos. Archibald, comte d'Angus, el seu germà George i tota la seva parentela de proscrius no paren d'atiar el rei d'Anglaterra contra nosaltres. No hi ha noble als meus dominis que ell no hagi seduït amb promeses o que no hagi subornat amb diners. No hi ha seguretat per a la meva persona, ni garantia que es faci la meva voluntat o que es respectin les justes lleis. Tot això m'esfereix, Madame, i espero de vós força i consell. Sense diners, amb l'únic suport que rebo de França i els modestos donatius que em fan els meus rics clergues, intento embellir els meus castells, mantenir les fortaleses i construir naus. Però els meus barons sempre veuran un rival insuportable en un rei que vulgui regnar de debò. Malgrat l'amistat del rei de França i el suport de les seves tropes, tot i la lleialtat que em demostra el poble, em fa por no aconseguir una victòria decisiva sobre els meus barons. M'enfrontaria a tots els obstacles per tal d'obrir una via de justícia i pau per a aquesta nació, i tal vegada assoliria aquesta fita si els nobles del meu país estiguessin sols, però el rei d'Anglaterra no para de sembrar discòrdia entre ells i jo, i les heretgies que ha plantat als meus dominis van fent forat en cercles del poble i la clerecia. El meu poder i el dels meus avantpassats sempre han tingut l'únic suport de l'Església i dels habitants dels burgs, però no puc evitar preguntar-me si durà gaire, aquest poder...».

Totes les desventures que el rei anticipa en aquesta carta premonitòria, i encara de més greus, s'acaben abatent damunt seu. Els dos fills que li dona Maria de Guisa moren al bressol, de manera que Jaume V, precisament durant els millors anys en la vida d'un home, encara no té cap hereu per a una corona que com més passa el temps més li pesa. Els barons escocesos aconseguen que mogui guerra contra la poderosa Anglaterra per a llavors trair-lo i deixar-lo a l'estacada a l'hora decisiva. Prop de la torbera de Solway Moss, Escòcia no sols perd una batalla, sinó també l'honor: les tropes es dispersen penosament sense haver plantat cara ni tenir ningú que les guii després que les abandonin els cabdills dels seus clans. Per la seva banda, el rei, que normalment és un home cavalleresc, en aquesta hora decisiva ja no lluita contra l'enemic estranger, sinó contra la seva pròpia mort: febrós i cansat jeu al palau de Falkland, tip d'un combat absurd i fastiguejat de la vida.

Aleshores, el 9 de desembre de 1542 —un dia gris i boirós d'hivern que entela les finestres—, un missatger truca a la porta. Anuncia a l'home xacrós i agonitzant que la seva muller li ha donat una filla, una hereva. Però l'ànima esgotada de Jaume V ja no té forces per a alegrar-se'n o omplir-se d'esperança. Per què no li ha donat un fill, un hereu? Assenyalat per la mort, el rei no veu en allò sinó una desventura, una tragèdia, una nova derrota.

—Rebérem la corona d'una dona —contesta resignat—, i amb una dona es perdrà. —Aquesta profecia tenebrosa és alhora la seva darrera paraula. Es gira cap a la paret, respira bo i ajagut i ja no respon cap pregunta més. Al cap de pocs dies l'enterren i Maria Stuart n'hereta el reialme quan encara no ha acabat de desclucar els ulls a la vida.

Ser una Stuart i ser reina d'Escòcia representa, però, una herència doblement obscura, perquè fins ara cap Stuart ha estat feliç ocupant aquest tron, ni l'ha ocupat durant gaire temps. Dos reis, Jaume I i Jaume III, foren assassinats; dos més, Jaume II i Jaume IV, caigueren en batalla, i a dos successors seus —a aquesta criatura que no sospita res del que l'espera i al seu nebot de sang, Carles I— el destí encara els té reservada una fi més cruel: el patíbul. A cap membre d'aquest llinatge atrida li és donat arribar a la senectut, sobre els seus caps no hi brilla cap estel feliç. Els Stuart sempre s'han hagut d'enfrontar als enemics del país, als enemics interiors i entre si. El neguit els omple i els envolta tothora. El país coneix la pau tan poc com ells mateixos, i els súbdits menys lleials són precisament els qui més fidelitat haurien de demostrar: els lords i els barons, aquells cavallers forts i obscurs, impetuosos i desbocats, tosuts i irreductibles... «*Un pays barbare et une gent brutelle*» (un país bàrbar i una gent brutal), en dirà ressentit Ronsard, poeta exiliat en aquelles terres boiroses. Car els nobles senyoregen els seus dominis i castells com reietons, arrossequen els pagesos i pastors a les seves incessants escaramusses i ràtzies, com si fossin ramats. Amos i senyors dels clans, la seva existència només coneix una alegria: la guerra. La lliça és el seu plaer, la gelosia el seu estímul, la set de poder la idea que en regeix la vida. «Els diners i els privilegis», escriu l'enviat francès, «vet ací les úniques sirenes a qui els lords escocesos paren l'orella. Si algú els predica el sentit del deure envers llurs senyors, l'honor, la justícia, la virtut, la noblesa... es faran un tip de riure». Igual que els *condottieri* italians, amics de la batussa i el lladronicí més immorals, però més incultes i desinhibits que ells, no paren de barallar-se per obtenir la preeminència els vells i poderosos clans dels Gordon, els Hamilton, els Arran, els Maitland, els Crawford, els Lindsay, els Lennox i els Argyll. Ara es llancen a hostilitats que s'allarguen durant anys,

ara segellen aliances amb tota cerimònia i acorden una breu treva per conjurar-se plegats contra un tercer. No cessen de formar colles i bandes, però al fons del cor cap d'ells no s'hi sent lligat i, bo i estar emparentats tots amb tots, continuen sent enemics gelosos i implacables els uns dels altres. A les seves ànimes salvatges hi perdura un element pagà i barbàric, amb independència de si es diuen protestants o catòlics —segons com bufa el vent—, perquè en realitat són tots ells nets de Macbeth i Macduff, els *thanes* sanguinaris que Shakespeare plasmà en la seva obra.

Només hi ha una cosa que aplegui a l'acte aquesta banda gelosa i indòmita: sotmetre el seu senyor comú, el seu propi rei, perquè tots avorreixen l'obediència i desconeixen la lleialtat per igual. Si aquesta «*parcel of rascals*» (colla de brivalls, en paraules de Robert Burns, el gran poeta escocès) tolera un cert domini reial sobre les seves fortaleses i possessions, és només per la gelosia d'uns clans envers els altres. Els Gordon consenten que els Stuart ceneixin corona perquè no recaigui en els Hamilton, i els Hamilton ho consenten perquè no recaigui en els Gordon. Però ai del rei d'Escòcia que s'atreveixi a exercir un domini efectiu, imposant ordre i disciplina al país! Ai del monarca que, a la primera volada, oposi resistència a l'arrogància i la cobdícia dels lords! Perquè llavors la brivalla s'agermanarà a l'acte per prendre el poder al seu sobirà i, si amb l'espasa no n'hi ha prou, recorreran a l'infal·lible punyal assassí.

Aquest reialme insular, cerclat per la mar, últim territori al nord d'Europa, és un país tràgic, dividit per fosques passions, llòbrec i romàntic com una balada. A més, és una terra pobre, perquè una guerra perpètua en destrueix constantment totes les forces. Les poques ciutats que hi ha —realment no són ciutats, sinó un grapat de cases pobres cenyides per unes muralles— no poden assolir la riquesa, ni tampoc un ben-

estar burgès, perquè són saquejades i cremades una vegada i una altra. Per la seva banda, les fortaleses de la noblesa —les ruïnes de les quals, marcades per l'ombra de la violència, encara s'alcen avui dia— realment no són castells, no tenen l'esplendor i la pompa cortesanes, ni foren concebudes per a les dolces arts de l'hospitalitat, sinó per a la guerra, com a fortaleses inexpugnables. Entre aquestes poques grans famílies i els seus serfs hi manca del tot la força fecunda d'una classe mitjana que pugui sostenir un estat. L'únic territori densament poblat, situat entre Tweed i Firth, es troba massa a prop de la frontera anglesa i les incessants incursions l'assolen i el despoblen una vegada i una altra. Al nord, en canvi, es pot caminar hores i hores a la riba de llacs deserts, paratges deshabitats o boscos frondosos sense veure-hi ni pobles, ni fortaleses, ni ciutats. No hi ha viles que s'apinyin les unes amb les altres com en els països europeus més poblats, ni amples carreteres que duguin el trànsit i el comerç al país, ni rades plenes de gallardets des d'on salpin naus com les holandeses, les espanyoles o les angleses per anar a cercar or i espècies per llunyans oceans. Aquí la gent sobreviu amb penes i treballs de la ramaderia, la pesca i la caça, com en l'època dels patriarques. Tant en lleis com en costums, tant en riquesa com en cultura, Escòcia es troba segles al darrere d'Anglaterra i d'Europa. Mentre que amb el començament de la modernitat els bancs i les borses floreixen a totes les ciutats costaneres, aquí les riqueses encara es compten, com en temps bíblics, amb jovades i caps de bestiar. Jaume V, el pare de Maria Stuart, posseeix deu mil ovelles, que constitueixen tota la seva hisenda. No és amo de cap tresor reial, ni té cap exèrcit o guàrdia de cos que li assegurí el poder. No s'ho pot permetre. I el Parlament, on manen els lords, no acordarà mai al sobirà instruments de poder reals. Tot el que aquest rei posseeix més enllà de simples mitjans de subsistència ho

rep —prestat o regalat— dels seus aliats rics, de França o el sant pare. Cada catifa, cada tapís, cada llum que embelleix les seves estances i castells s'ha pagat amb una humiliació.

Aquesta pobresa perpètua és l'úlcer supurant que xucla les forces del país bell i noble que és Escòcia, perquè la indigència i l'avidesa dels seus reis, els seus soldats i els seus lords el converteixen en una joguina tacada de sang en mans de potències estrangeres. Qui lluita en contra del monarca i a favor del protestantisme rep una paga de Londres; qui lluita pel catolicisme i els Stuart en rep una de París, Madrid i Roma: tots aquests poders estrangers compren de bon grat la sang dels escocesos. L'última paraula sempre la tenen les dues grans nacions, Anglaterra i França; per això el veí més pròxim, Anglaterra, representa per a França un company de joc insubstituïble. Cada vegada que els exèrcits anglesos irrompen a Normandia, França s'afanya a clavar un punyal a l'esquena d'Anglaterra: els pugnaços escocesos no triguen a travessar el *border* i escometre els seus «*auld enimies*» (vells enemics), i fins i tot en temps de pau són una amenaça constant. La política francesa sempre malda per reforçar Escòcia militarment i, per la mateixa raó, és lògic que Anglaterra al seu torn intenti minar aquest poder atiant els lords a rebel·lions constants. És així que aquest país dissortat esdevingué l'ensangonat camp de batalla d'una guerra centenària que només es pogué resoldre en el destí d'una nena que poc s'ho espera.

Quin símbol més esplèndid i dramàtic que aquesta lluita ja comenci al bressol de Maria Stuart! Aquesta criatura encara no parla, no pensa, no sent, amb prou feines mou les manetes sobre els coixins, que la política ja reclama el seu cos desnerit, la seva ànima innocent, perquè el destí funest de Maria Stuart serà estar sempre atrapada en aquests jocs i càlculs. No li serà